

Kşanti Kılguluk Nom Bitig'e Özgü İkilemeler

Specific Hendiadyses in Ksanti Kilguluk Nom Bitig

Mehmet ÖLMEZ¹ , Simge SEVİM²

¹Mehmet Ölmez (Prof. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0001-6422-954X

²Sorumlu yazar/Corresponding author:
Simge Sevim (Yüksek Lisans Öğrencisi),
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: simgesevim@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4935-8575

Başvuru/Submitted: 22.04.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
02.09.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
27.09.2019

Kabul/Accepted: 01.10.2019

Online Yayın/Published Online: 17.12.2019

Atıf/Citation: Ölmez, Mehmet ve Sevim,
Simge. "Kşanti Kılguluk Nom Bitig'e Özgü
İkilemeler." *Türkiyat Mecmuası-Journal of
Turkology* 29, 2 (2019): 499-524.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.660581>

Öz

İkilemeler, Türkçenin her döneminde olduğu gibi Eski Uygurca döneminde de görülen önemli bir anlatım özelliğidir. Araştırmacılar tarafından birçok çalışmada farklı yönleri ile ele alınan ikilemeler, Türkoloji sahasında hâlâ çalışılması ve aydınlatılması gereken konularından biridir. Eski Uygurcada çok sık kullanılan ikilemelerin tespiti ise bu metinlerin anlaşılabilirliği ve tamiri açısından fazlasıyla önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada Kşanti Kılguluk Nom Bitig adlı eserde görülen fakat diğer Uygurca ikileme çalışmalarında yer almayan örnekler tespit edilmiştir. İkilemeler bakımından zengin bir malzemeye sahip olan bu eser, Budist Uygur edebiyatına ait bir tövbe metnidir. Makalenin giriş bölümünde; bu eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilmiş, ayrıca ikileme örnekleri hakkında bazı özelliklere değinilmiştir. Örnekler Türkçe ve Almanca karşılıkları verilerek liste halinde düzenlenmiştir. Bundan başka ikilemelerin geçtiği bağlama yer verilmiş, kullanım sıklığı gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, Kşanti Kılguluk Nom Bitig, ikilemeler, kelime koşmaları, Uygurca ikilemeler

ABSTRACT

Hendiadyses, seen in Old Uighur as in any other era of Turkic, are a great variance of expression. The topic of hendiadys, studied by researchers from various aspects, is still there waiting for to be examined and clarified. The hendiadyses used in Old Uighur need to be specified because of their great importance for understanding the texts written in the language. Examples that were not part of the other Uighur hendiadys studies, but seen in Kşanti Kılguluk Nom Bitig, are studied here. This work, Kşanti Kılguluk Nom Bitig, having great significance in terms of hendiadys use, is a repentance text of Buddhist Uighurs. In the introduction, a brief summary of the studies done on this work has been given. Furthermore, some points about hendiadys examples have been mentioned. Examples are listed with their Turkish and German meanings. Also, the context in which they were used and how frequently they were encountered is also given. **Keywords:** Old Uigur, hendiadyses, Ksanti Kılguluk Nom Bitig, word pairs, Uigur hendiadys

EXTENDED ABSTRACT

The use of hendiadys, encountered in every Turkic work even from the first written ones, is a significant way of expression strengthening, glamourizing and harmonising phrases. As Aydemir mentioned, a few examples of hendiadyses were firstly encountered in Pott's work, who is a linguist; however, the first detailed study on the topic was done by Karl Foy. Saadet Çağatay in *Uygurca'da Hendiadyoinler*, presented a detailed research on especially the hendiadyses seen in Old Uighur; trying to clarify the phonetic, grammatical and semantic aspects of the hendiadyses. There will not be any mention of the other studies on the topic, but to be informed, *Eski Uygurca İkilemeler* by Mehmet Ölmez can be checked.

Kşanti Kılğuluk Nom Bitig, a repentance text of Buddhist Uighur Literature, is a translation of a Chinese work *Cībēi dào chāng chàn fǎ*, which is composed of 40 chapters. Written for redemption through repentance and to be recited in a ritual, it was copied lots of times. Mentioned first in the 2nd volume of *Berliner Turfantexte*, its whole text (1368 lines), translation, explanation and facsimile was published by Klaus Röhbörn. Ingrid Warnke wrote a PhD thesis on the topic in 1978. In the introduction, information about the content of the text, orthography characteristics, its phonetic, morphological and syntactic value, its vocabulary and the translation method were given. Following, there is 852-line text, German translation and notes. Finally, Jens Wilkens, gathered all of the fragments in Germany, Russia, China and Japan in the 25th book of the *Berliner Turfantexte* and published a 4443-line text. The first volume of this two-volume study includes Chinese and Sanskrit counterparts of the names of Buddha, text and its translation. In the second volume, there is a dictionary, facsimiles and transliteration of fragments. By analysing the BT 25, the final work on *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig*, the hendiadyses, which had not been included yet in earlier Uighur hendiadys researches, were studied in this article. To find out different hendiadyses, the hendiadyses in question were compared with the ones in *Uygurca'da Hendiadyoinler*, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* and *Eski Uygurcada İkilemeler Üzerine*, and UW, UW NB I.1, UW NB II.1, UW NB II.2, OTWF, ED, DTS dictionaries alongside with the dictionary section of *Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm)*, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* and *Daşakarmapathāvadānamālā* were utilised. The hendiadyses are listed with their Turkish and German meaning, the context they have been used, line number and written frequency. Most of the German translations are based on Wilken's translations but some has been changed in accordance with TDKAImT. The signs that were used to indicate reduced, completed or missing parts are not included due to clarity purposes. Forms like *đ* *ʒ* and *z*, which show distinct spelling features in the transcription of the text, are not benefitted also. (...) is used if there is a long or completed sentence, and to clear up what is the context, whether the sentence is in harmony or not has been looked into.

The hendiadyses, which can be seen since the very first written sources of Turkic, especially in the Old Uighur period, are mentioned in the above studies. However, 201 new hendiadyses

in the BT 25, the most recent work on Kşanti Kılğuluk Nom Bitig, are not encountered in those studies. Those 201 hendiadyses are listed, their Turkish and German translations and example sentences and their written frequencies are given in this study. The hendiadyses, important for understanding the Old Uighur texts and rebuilding them, are presented for the attention of those who study in this field.

1. Giriş

Türkçenin ilk yazılı eserlerinden itibaren görülen, anlatımı güçlendiren, güzelleştiren ve ahenklendiren ikilemeler; eş anlamlı, yakın anlamlı yahut zıt anlamlı sözcüklerin art arda gelip kalıplaşmasıyla oluşan önemli bir anlatım özelliğidir. Aydemir'in değindiği gibi¹ Türkçe ikileme örnekleri ilk kez, bir dil bilimci olan Pott'un eserinde² çok az sayıda görülmekle birlikte, bu örnekler esasıyla yinelemelere dayanır; ikilemeler üzerine detaylı ilk çalışma Karl Foy³ tarafından yapılmıştır. Özellikle Eski Uygurca metinlerde çok sık görülen ikilemeler üzerine ise ilk olarak Saadet Çağatay *Uygurca'da Hendiadyoinler*⁴ adlı makalesinde ayrıntılı bir inceleme yapmış; fonetik, gramer ve anlam yönünden özelliklerini aydınlatmaya çalışmış ve 259 ikilemenin çevirisini, bağlamını ve geçtiği metinleri açıklayarak sunmuştur. İlerleyen yıllarda araştırmacılar bu konu üzerine daha fazla eğilmiş ve Türkçe ikilemeler üzerine birçok çalışma yapmışlar; ikilemelerin özelliklerini, oluşum kurallarını, neden ve nasıl kullanıldıklarını incelemişlerdir. Bu makalede ikilemelerle ilgili diğer çalışmalara yer verilmeyecektir; ayrıntılar için *TDAY Belleten*'in 2017 yılı 2. sayısında Mehmet Ölmez tarafından yayınlanan *Eski Uygurca İkilemeler Üzerine*⁵ adlı makaleye bakılabilir.

Budist Uygur edebiyatına ait tövbe metni olan Kşanti Kılguluk Nom Bitig, 40 bölümden oluşan *apokryphe* (uydurma) bir Çince Budist eseri olan *Cibēi dào-chāng chān-fǎ*'dan çevrilmiştir. Tövbe yoluyla günahlardan arınmak için yazılan ve bir ritüel sırasında okunan eser Uygurlarca birçok kez kopya edilmiştir⁶. İlk olarak *Berliner Turfantexte* serisinin 2. cildinde ele alınan eser; Klaus Röhrborn tarafından 1368 satır metin, çeviri, açıklama, dizin ve tıpkıbasım olarak neşredilmiştir⁷. 1978 yılında Ingrid Warnke eserle ilgili bir doktora tezi hazırlamıştır⁸. Bu çalışmanın giriş bölümünde eser hakkında içerik, fragmanlar hakkında bilgi, yazım özellikleri, fonetik, morfoloji ve sentaks, kelime dağarcığı, çeviri tekniği konularında bilgi verilmiştir. Devamında 852 satırlık metin, Almanca çeviri ve notlar bulunmaktadır. Warnke 1983 yılında ise "Fragmente des 25. und 26. Kapitels des *Kşanti qilyuluq nom bitig*" adlı makalesinde

-
- 1 Hakan Aydemir, *Untersuchung zum Wortschatz der alttürkischen Xuanzang-Biographie (mit besonderer Berücksichtigung von Buch IX)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Universität Göttingen, 2013), 4.
  - 2 A. F. Pott, *Doppelung (Reduplikation, Geminatio) als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache: beleuchtet aus Sprachen aller Welttheile* (Lengo Germany: Im Verlage der Meyer'schen Hofbuchhandlung, 1862), 10.
  - 3 Karl Foy, "Studien zur Osmanischen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge "ana baba", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* içinde 2/2 (1899), 105-136.
  - 4 Saadet Çağatay, "Uygurcada Hendiadyoinler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi* 1 (1944), 97-144. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, (Ankara, 1978) tekrar yayımlanmıştır.
  - 5 Mehmet Ölmez, "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 65/2 (2017), 243-311.
  - 6 Jens Wilkens, *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılguluk Nom Bitig (Cilt I-II)* (Turnhout, Belgium: Brepols Publishers, 2007).
  - 7 Klaus Röhrborn, *Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar* (Berlin: Akademie Verlag, 1971).
  - 8 Ingrid Warnke, *Eine buddhistische Lehrschrift über das Bekennen der Sünden, Fragmente der uigurischen Version des Cibei-daochang-chanfa* (Basılmamış Doktora tezi, Berlin Bilimler Akademisi, 1978).

120 satır metni; çeviri, açıklama ve tıpkıbasım olarak incelemiştir⁹. Son olarak Jens Wilkens *Berliner Turfantexte* serisinin 25. kitabında Almanya, Rusya, Çin ve Japonya'dan tespit edilen bütün fragmanları bir araya getirmiş ve 4443 satırlık bir metni yayınlamıştır¹⁰. İki ciltten oluşan bu çalışmanın birinci cildinde; giriş, metinde geçen Buda'nın isimlerinin Çince ve Sanskritçe karşılıklarının listesi, metin ve çeviri yer almaktadır. İkinci cildinde ise sözlük, fragmanların transliterasyonu ve tıpkıbasımları bulunmaktadır.

Bu makalede, *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig* üzerine son çalışma olan BT 25 incelenerek daha önce yapılan Uygurca ikileme çalışmalarında yer almamış ikilemeler tespit edilmiştir. Farklı ikilemelerin tespiti için öncelikle bulunan ikilemeler *Uygurca'da Hendiadyoinler*¹¹, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*¹² ve *Eski Uygurcada İkilemeler Üzerine*¹³ çalışmaları ile karşılaştırılmış, anlamlandırma için UW, UW NB I.1, UW NB II.1, UW NB II.2, OTWF, ED, DTS eserleri ile *Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm)*¹⁴, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*¹⁵ ve *Daşakarmapathāvadānamālā*¹⁶ adlı çalışmaların sözlük bölümleri kullanılmıştır. İkilemeler; Türkçe ve Almanca karşılığı, yer aldığı bağlam, satır numarası ve görülme sıklığıyla birlikte listede yer almıştır. İkilemelerin Almanca karşılıklarında çoğunlukla Wilkens'in çevirisine sadık kalmakla birlikte bazı çeviriler anlama ve TDKAlmT'ye uygun olarak değiştirilmiştir. Metinlerin anlaşılır olması amacıyla eksik, tamamlanan veya düşen kısımları göstermek için kullanılan işaretler eklenmemiştir. Transkripsiyon sisteminde yer alan, metinlerin imla özelliğini gösteren *d t* ve *z* gibi şekiller kullanılmamıştır. İkilemenin geçtiği bağlam alınırken anlaşılır bir bütün olmasına dikkat edilmiş, eksik veya tamamlanan kısım varsa yahut çok uzun bir cümle ise (...) ile tamamlanmıştır.

İkilemeler genelde iki unsurdan oluşmakla birlikte üç unsurdan oluşanlar da mevcuttur. Örneğin; *ezüg çinsiz yarpısız* “yalan, sahte, gerçekdışı” (BT 25: 0381-0382), *buş- sıkıl- tañıl-* “sıkışmak, sıkılmak, daralmak” (BT 25: 0565), *tokı- toñla- kına-* “dövmek, kamçulamak ve cezalandırmak” (BT 25: 1047), *yëg üstünki edgülg* “çok iyi ve sağlıklı” (BT 25: 3720). İkilemelerden *uulsuz/ulsuz tüpsüz alkançsız tüketinçsiz* ise benzer anlamda olan iki ikilemenin sıralanmasıyla oluşan sıralı ikilemedir.

Bazı ikilemelerde ikileme içinde ikileme görülmektedir. Örneğin; *kal teltök bol- yañıl-* “şaşırmak ve yanılmak” (BT 25: 2806-2807) ikilemesinde ilk unsur olan *kal teltök bol-* içinde *kal teltök* “deli, kaçık” ikilemesi; *ters azag nomlug tirté* “sapkın, kafir” (BT 25: 2824-2825)

9 Ingrid Warnke, “Fragmente des 25. und 26. Kapitels des Kşanti qilyuluq nom bitig”, *Altorientalische Forschungen*, 10(1-2), (1983): 243-268.

10 Wilkens, *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılğuluk Nom Bitig (Cilt I-II)*.

11 Çağatay, “Uygurcada Hendiadyoinler”, 97-144.

12 Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002).

13 Mehmet Ölmez, “Eski Uygurca İkilemeler Üzerine,” 243-311.

14 Mehmet Ölmez, *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)* (Ankara: TDAD I, 1991).

15 Özlem Ayazlı, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016).

16 Murat Elmali, *Daşakarmapathāvadānamālā, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin Tıpkıbası* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016).

ikilemesinin ilk unsuru *ters azag nomlug* içinde ise *ters azag* “yanlış, sapkın” ikilemesi vardır.

Metinde tespit edilen iki örnekte ise ikinci unsurların satırın üstüne sonradan eklendiği görülmüştür. Örneğin; *uzatı kişilerig ütlep eriglep katıglanturup ((tavranturup))* (BT 25: 3966) “ilham vermek, teşvik etmek” *tnlıg uguşınıñ yilikinij ((kanınıj)) tatıgın tatmayın* (BT 25: 3704) “ilik ve kan”. Bu durum ikileme unsurlarının birbirinden ayrılmadığını kanıtlar niteliktedir.

İnceleme sırasında tespit edilen bazı ikilemeler tamamlama yapılmıştır. Tamamlanan ikilemelerin çoğu listeye dâhil edilmemiş fakat bu bölümde belirtilmesi uygun görülmüştür. *[ada]k köñülin asra sakınçın yég baştınkı köñülüğ turgurup* “aşâğılık, olumsuz ve kötü düşünce” (BT 25: 0325) [1 kez], *köñülin köküzin amırtgurup t[urulturup]* “yatıştırmak, teselli etmek, durultmak” (BT 25: 1691) [1 kez], *armaksız[ın sönmeksizin]* “yorulmadan, durmadan” (BT 25: 0956-0957) [1 kez], (...) *[erig]lep ütlep* (...) “öğüt vermek, uyarmak, ders vermek” (BT 25: 1868-1869) [1 kez], *“yılıkı tégli [er]mez yavız yollarta tuğup* “olumsuz ve kötü” (BT 25: 0312) [1 kez], *[bagsız]z çuğsız atlıg teñri burhan kutıña yükünürmen bek* “bağsız, kösteksiz” (BT 25: 1787) [1 kez], *alku ugrın birikzün ya[kzun]* “birleşmek, yaklaşmak” (BT 25: 1134) [1 kez], (...) *[bütmek]ji kanmakı bolzun* “tatmin olma, kanma” (BT 25: 4426) [1 kez], *yoğun erig savlar üze ér[e ayıglayu]* “yermek, kötülemek, hakaret etmek” (BT 25: 0309) [3 kez], *agulug emgetmeklig köñülüüm üze birer k[or] kem kelmiş sayu yalar oot teg* “zarar, hasar ve hastalık” (BT 25: 0068) [1 kez], *bo nom erdinig boşgundaçı tutdaçı okıtacı [okıtadaçı]* “okumak ve okutmak” (BT 25: 0015-0016) [1 kez], (...) *tüt]dükde ertdük[de* (...) “terk etmek, vazgeçmek, geçmek” (BT 25: 0909) [1 kez], *y[ü]kü[nürbiz tuyunmuş odunmuş]* atlıg teñri burhan kutıña “uyanmış, aydınlanmış” (BT 25: 1985) [1 kez], *ne üçün tése[r tüp tüz adırtsız]* köñülin “dümdüz, ayrımsız” (BT 25: 3377-3378) [1 kez], *nom[la]rığ unutmadaçı [títmedeçi]* bolayın “unutmak ve vazgeçmek” (BT 25: 4031) [1 kez], *birerde ağızınta oot yalını ü[nüp tulup]* “çıkılmak, dışarı vurmak” (BT 25: 0760) [1 kez], *üz b[oz] öç] kek köñülüğ şeşmek yörmek* (...) “kin, nefret, öç” (BT 25: 1526) [1 kez], *alku üzlüg [bozlug öçlüğ keklig köñülüümüz]* ni kéterü tarkaru “kinli, öfkeli, nefret dolu” (BT 25: 1645-1646) [1 kez], *öz öz térinleriniñ kuvraglarınıñ yarukları yaşukları yaruyu yaşuyu ü[stelü* (...) “parlamak ve çoğalmak” (BT 25: 1798) [1 kez], *etözüg köñül[üg yumak] arıtmaklıg bürtmek[lerig]* özin uzatı bürteyin “yıkama, arıtma” (BT 25: 3773) [1 kez].

Tamamlanan ikilemelerde; sadece birkaç harf tamamlama ise ve kelimenin ne olduğu açıkça anlaşılıyorsa listeye alınmıştır. Örneğin; *[ö]lütçi yititçi* “katil” (BT 25: 0528) [1 kez], *samantabadre puik[en]* “Buda’nın sağ kolu, temel kanunların efendisi” (BT 25: 1317) [2 kez], *tugm[aklıg] ölmek[lig]* “doğum ölüm, samsara” (BT 25:1072) [2 kez].

bir kün idok ordosınta aroklap yatur erken “dinlenmek, yatmak” (BT 25: 0046) [2 kez], *busuşlug emgekligin tegürü eltıp* “ulaştırmak, götürmek; refakat etmek” (BT 25: 0585) [1 kez] ve *bo közünür üdte yene tugguluk kurug asıgsız kemişü ıdıp* “reddetmek, vazgeçmek” (BT 25: 0651) [1 kez] kelime grupları ise her bir unsur cümle içinde farklı ulaç eki aldığı için listeye dahil edilmemiştir.

Metinde ikilemeyi andıran *ilkisiz uzun* “başlangıcı olmayan ve uzun” (BT 25: 0688), *baş otra adak* “baş, orta, ayak” (BT 25:0254), *etöz til köñül* “vücut, dil ve gönül” (BT 25: 0464), *öñdüñki kédinki küñtüñki tağtıñki* “doğudaki, batıdaki, güneydeki, kuzeydeki” (BT 25: 2702-2703), *şikşamané şarmiré şarmaranç* “öğrenci, erkek mürit ve kadın müritler” (BT 25: 1941) gibi kelime grupları, aynı kavram alanından kelimelerin örnek olarak sıralanmasıyla oluştuğu için ikileme olarak alınmamıştır. *ayı ked* “çok” (BT 25: 1048) [1 kez] ikilemesi için ise kararsız kalmış fakat UW NB II.2’de ikileme olarak gösterildiği için listeye dâhil edilmiştir.¹⁷

Tespit edilen ikilemelerin çoğunluğu metinde bir kez geçmiş olup en çok rastlanan ikilemeler ise *köñülçe tapça* “arzuyla ve istekle” (BT 25: 0647) [10 kez] ve *edgü ögli ayıg ögli* “iyi ve kötü kalpli” (BT 25: 0254-0255) [9 kez] ikilemeleridir. *katıg çike* “katı ve sert” (BT 25: 0400) [1 kez] ikilemesinde ise *çike* kelimesine ilk kez bu metinde rastlanmıştır.

İkilemeler

aç saran “açgözlü ve cimri / gierig und geizig”

aç saran köñülüg titü umadın (BT 25: 0768) [1 kez]

açın- todgur- “beslemek, doyurmak / versorgen und sättigen”

yene yılkı ajunmta tüştüklerinte edgü yezgü üze açınup todgurup (BT 25: 2157) [1 kez]

açmak usmak “açlık ve susuzluk / Hunger und Durstigsein”

prétlarñıñ açmak usmak (...) üze çulup buşrulup (BT 25: 3568) [3 kez]

adalıg kadag “tehlikeli ve günahkâr / Gefährdung und Sündhaft”

adalıgın kadagın köñülün uzatı bilelim (BT 25: 3828) [1 kez]

adınısıg karşı “başka, karşı, aksi, ters / Gegenteiliges”

tınlıglar bodisatavlarñıñ yarlıgıñça eyin bolup adınısıg karşı (...) (BT 25: 4178) [1 kez]

agıt- yitür-¹⁸ “(gönlünü) çevirmek ve kaybetmek / aufgeben und verlieren”

bo kértgünç köñülümni agıtmayın yitürmeyin (BT 25: 0358) [1 kez]

agrıg sızlag “ağrı sızı / Schmerz”

yip ışıg tartar teg agrıg sızlag yorıyur (BT 25: 0566) [1 kez]

17 Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 2: aş – äzüik.* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017) 81.

18 BT 25 (Wilkens, 2007:74) ve UW NB I.1’de (Röhrborn, 2010:24) *étür-* olarak okunan kelime *yitür-* olarak değiştirilmiştir.

akultur- yad- “akıtmak ve yaymak / ausströmen lassen und verbreiten (Vighuştaştrī: Buddhaname)”
yükünürmen edgüsin edremen akulturdaçı yadtaçı atlıg tenri burhan kutıña
 (BT 25:1785) [1 kez]

alkugun barça kalısız “bütün, tamamen, hepsi / alle insgesamt, restlos”
alkugun barça kalısız öçzünler arızınlar (BT 25: 0861) [1 kez]

amra- sakın- “sevmek ve düşünmek / lieben und denken”
kamag ulug bodisatavlarınñ tınlıglarıg amramakı sakınmakı ögnün kañınnta artok erür
tép (BT 25: 0302) [1 kez]

amtı tēmin “şimdi, demin / jetzt sogleich”
amtı tēmin yañırtı tıyınup odunup (BT 25: 0852) [1 kez]

anuk bar “hazır, var / bereit”
tamuta barçaka bo ayıg kılınçlıg ülüş anuk bar erür (BT 25: 2203-2204) [1 kez]

apıt- yupat- “gizlenmek, saklanmak / (sich) verbergen”
kentü özin apıtu yupatu umadın (BT 25: 0053) [1 kez]

ar- emgen- “yorulmak ve zahmet çekmek / müde sein und müde abplagen”
sézık köñül öritip ardım emgentim tép tēyü yarlıkamazınlar (BT 25: 0633) [1 kez]

ar- ermegür- “yorulmak / müde sein”
yene artokrak arıp ermegürüp (BT 25: 0842) [1 kez]

artamak ertmek “yok olma, ölme, geçip gitme / Vergehen”
terk tavrak ürlüksüz törö éyin artamak ertmekke kelip (BT 25: 0579) [1 kez]

artat- sı- “(dini emir ve yasaklar için) bozmak ve kırmak / (Gebote) verletzen und brechen”
üç törlüg (...) artatmadın sımadın (BT 25: 4008) [1 kez]

artok üküş “çok, fazla / mehr”
belgürtmelerte artok üküş kalp sakışı üze (BT 25: 2141) [1 kez]

asankē nayut “sayısız, sayılamayacak kadar çok / unzähligen”
asankē nayut sanınça tınlıglar (BT 25: 0034) [2 kez]

av- kel- “kuşatmak; etrafına toplanmak, birikmek / wimmeln”

telim üküş kurtlar avıp kelip (BT 25: 0077) [1 kez]

avant tüş “sebeup ve sonuç / Ursache und Wirkung”

yme bo avant tüş tözlüg nomlarnıñ kölige teg yanju teg erdüki üze (...)

(BT 25: 0511) [1 kez]

ayı ked “ok / sehr”

aıg emgekin ayı ked emgen- (...) (BT 25: 1048) [1 kez]

ayıg kılınç buyan “günah ve sevap / Sünde und Verdienst”

yme bo ayıg kılınlı buyanlınıñ avantınıñ tüşiniñ tugruşmakları üze

(BT 25: 2872) [2 kez]

azkıya yukakıya “azıcık, küçücük / ganz klein und gering”

edgü ögli köjüli olarnı üze azkıya yukakıya bolur (BT 25: 0295) [1 kez]

azlan- yapşın- “imrenmek, yapışmak / begehren und haften”

negülik ol maña bo öpik yavız üdke koluka azlanıp yapşınıp (BT 25: 0642) [1 kez]

bar- teg- “varmak, ulaşmak / hingehen und ankommen”

öz sakının ol kişilerke barıp tegip (BT 25: 1190) [1 kez]

boşgutlug boşgutsuz “eğitim gören kişi ve artık eğitime ihtiyacı olmayan kişi, öğrenci ve usta / mit Belehrung (Skt. *śaikṣa*) = Schüler und ohne Belehrung (Skt. *aśaikṣa*) = Meister”

boşgutlug boşgutsuz toynlarnıñ edgülig edremlig yıdların uzatı yıdlalıñ

(BT 25: 3657-3658) [1 kez]

busuşlug emgeklig “sıkıntı, keder, üzüntü / Kummer und Schmerz”

busuşlug emgekligin tegürü ältip (BT 25: 0585) [1 kez]

buş- sıkıl- tañıl- “sıkışmak, sıkılmak, daralmak / sich bedrängt fühlen”

tın buşup sıkılıp tañılıp (BT 25: 0565) [1 kez]

büt- tüket- “bitmek, tüketmek / sich erfüllen und beenden” *iki sakını.*

büte tüketser (BT 25: 1170) [6 kez]

çığay emgeklig “fakir ve sıkıntılı, dertli / arm und leidend”

çığay emgeklig bolmuşları közünür (BT 25: 0530-0531) [1 kez]

çinsiz kértüsüz “yalan yanlış / unwahre”

tokuzunç kayu sözlegülük savlarda çinsiz kértüsüz savlıg bolmak
(BT 25: 2193-2194) [1 kez]

çinle- bışgur- “(yemek) pişirmek / dünsten, kochen”

tınlıglarıg çinlemiş bışgurmuş (...) söğülmüş yıdlarıg yıdlamalım (BT 25: 3632) [1 kez]

çun koņragu “çan, zil, çingirak / Glocke, Schelle”

çun koņragu labay kövrüg kim sır (...) (BT 25: 3583-3584) [1 kez]

edgü asıglıg “iyi, faydalı, yararlı / Der mit gutem Nutzen”

yükünürbiz edgü asıglıg atlıg teņri burhan kutına (BT 25: 2459) [1 kez]

edgü ögli ayıg ögli “iyi ve kötü kalpli / Gute und Böse”

başta otra adakta olurdaçı edgü ögli ayıg ögliler üçün (BT 25: 0254-0255) [9 kez]

elvir-¹⁹ buş- “(aklı) karışmak, delirmek / verwirrt sein”

ögi biligi elvirip buşup (BT 25: 2941) [1 kez]

emgek sıkıg “dert, sıkıntı / Leid, Not”

emgekke sıkıgka teggülik erip inçip (BT 25: 0532) [2 kez]

emgen- katıglan- “acı çekmek ve gayret etmek / sich plagen und anstrengen”

altı kırkınc emgendeçi katıglandaçı edgülik işlerke éyin ögirdeçi küç bérdeçiler
(BT 25: 3039-3040) [2 kez]

emgen- sıkıl- “eziyet çekmek, sıkılmak / leiden”

körü tükettükte emgenip sıkılıp (BT 25: 0412) [1 kez]

emget- sık- “eziyet veren, yaralayıcı / verletzend”

olar neçe katıg çike emgetteçi sıkdaçı savlarıg sözleser (BT 25: 0400) [1 kez]

19 BT 25'te (Wilkens, 2007:232) *alvir-* olarak yer alan kelime UW NB I.1'e (Röhrborn, 2010:54, 134) göre *elvir-* olarak değiştirilmiştir.

emgetiş- tokış- “karşılıklı eziyet vermek ve dövüşmek / sich gegenseitig quälen und schlagen”
birtemleti yene altı yollarta açığ tarka emgekler üze emgetişmezünler tokışmazunlar
 (BT 25: 1599-1600) [1 kez]

et teri “et ve deri / Fleisch und Haut”
telim üküş kurtlar avıp kelip etimin terimin isirmekleri sormakları üze
 (BT 25: 0077) [1 kez]

etöz et “vücut ve et / Körper und Fleisch”
olarını etözlerin etlerin (...) (BT 25: 3494) [1 kez]

etöz körk “vücut, beden, görünüş, şekil / Körper und Gestalt”
meniñ bo etözümün körkümün tuta (BT 25: 0781-0782) [1 kez]

etöz isig öz “vücut, canlı / Körper, Leben”
bo etözüg isig özüg titip idalap (BT 25: 0349) [2 kez]

evdi- al- “toplamak, almak; karşılaştırmak / sammeln lassen, annehmen”
ulug agılık nomlarda evdip alıp bütürmiş (BT 25: 1517) [4 kez]

evdit- yıgtur- “toplatmak, yığdırmak / sammeln lassen”
tolp taitsocki ulug agılığ nomta evditip yıgturup yaratdurmış kulturmış erür
 (BT 25: 0030) [1 kez]

ezüg çinsiz yarpsız “yalan, sahte, gerçek dışı / falsch und unwirklich”
tnıglı idişli yértinçüler yme ezüg çinsiz yarpsız erürler
 (BT 25: 0381-0382) [1 kez]

²⁰**ërig yogun** “kaba / grob”
ërig yogun kalvag yep etöziñe teñlep (BT 25: 0592) [1 kez]

ërinçket- tsuyurkat- “pişman olmak, üzüntü duymak / bereuen”
eñitü yükünü ërinçketü tsuyurkatu ökünü bilinü teginürbiz
 (BT 25: 1084-1085) [1 kez]

ërmek ayıglamak “yerme, kötöleme, hakaret etme / Beleidigung, Schmähung”
barça yavız köñülin adınlarını edgüsin ërmek ayıglamak ugrınta têtir
 (BT 25: 0851) [1 kez]

20 BT 25 (Wilkens, 2007:90) ve OTWF’de (Erdal, 1991:200) *eyrig*, diğer çalışmalarda *irig* olarak okunan kelime; UW NB II. 2 göz önüne alınarak (Röhrborn, 2017:352) *ërig* olarak değiştirilmiştir.

ês- tit- “azaltmak, vazgeçmek / reduzieren und aufgeben”

edgülig yultızların êsmezler titmezler (BT 25: 3394) [1 kez]

ıçan- saklan- “dikkatli olmak / sich hüten”

inçip bo munı teg yêg kudıki bolğuluk savlarka êrteken ıçanıp saklanıp
(BT 25: 2168) [1 kez]

ıd- kemiş- “vazgeçmek ve reddetmek / aufgeben und verwerfen”

tüşin ıdıp kemişip (BT 25: 0613) [1 kez]

ıman- yükün- “inanmak, secde etmek, ululamak / Zuflucht nehmen und sich verneigen”

alku kamağ tınlıglar üçün manu yükünü teginürbiz (BT 25: 0263) [3 kez]

ır takşut “şarkı / Gesang”

ır takşut ünlerig eşidtürürler (BT 25: 1453) [1 kez]

ıçger- tut- “benimsemek, içselleştirmek, kabullenmek / sich annehmen”

ilinmeksiz yapşınmaksız köñülin teriñde teriñ nomka kirip alkunı ıçgerip tutup
(BT 25: 3419) [1 kez]

ıglig tapsızlıg “hasta / krank”

yormak üze azkıya teñinçe ıglig tapsızlıg boltukta (BT 25: 0666) [1 kez]

ıkirçgü seziklig “şüpheli / zweifelnd, zweifel habend”

ıkirçgü seziklig kişiler mürki biligsiz üze ataguluk bolurlar (BT 25: 0534) [1 kez]

ılinmek bodulmak “bağlanma, yapışma / Haften und Leidenschaft”

burhan bahşıta ılinmek bodulmak üze (BT 25: 0433) [1 kez]

ısıg kuyaş “sıcak ve güneş (~güneşli) / heiß und sonn”

*yene ısıg kuyaş üdlerde ağır kürkde ulatı kalın tonlarig kedtükte olarnıñ emgeki busuşı
teriñ bolur* (BT 25: 0571) [1 kez]

ısirmek sormak “kemirme ve içine çekme, kuvvetle emme / Benagen und Aussaugen”

etimin terimin ısirmekleri sormakları üze inçe kaltı
(BT 25: 0077-0078) [1 kez]

işle- bul- “bir işi kararlılıkla yürütmek, bir şeyi çaba ile elde etmek / zu betreiben und zu erlangen”
bo savlar neş öz köñülçe karışmak yarışmalaşmaklığ üze işlegülük bulguluk ermez
 (BT 25: 2132) [1 kez]

kal teltök esrök “deli, kaçık / verrückt”
kal teltök esrök teg bolup (BT 25: 2941) [2 kez]

kal teltök bol- yañıl- “şaşırmak ve yanılmak / irre werden und sich täuschen”
burhan kutın bulğınçakategi ikileyü takı kal teltök bolup yañılıp
 (BT 25: 2806-2807) [1 kez]

kalısız tükel “tamamen, bütün, hepsi / restlos und gänzlich”
tuyguluk nomlarıg kalısız tükel bilü yarlıkamakları üze (BT 25: 0458) [1 kez]

katıg çike “kati ve sert / hart und harsch”
olar neçe katıg çike emgetteçi sıkdaçı savlarıg sözleser (BT 25: 0400) [1 kez]

katıglantur- tavrantur- “ilham vermek ve teşvik etmek / anspornen und ermutigen”
uzatı kişilerig ütlep eriglep katıglanturup tavranturup (BT 25: 3966) [1 kez]

katılışmaksız bulğaşmaksız “katıksız, karışık olmayan / Unvermischt und Nichtverwirrt”
katılışmaksız bulğaşmaksız köñülüg (BT 25: 3226-3227) [1 kez]

katnayu yene “yine, tekrar, yeniden / erneut, nochmals”
katnayu yene bir uçlug köñülin beş tilgenimin yerke tegürüp (BT 25: 1275) [1 kez]

kavışmak adrılmak “kavuşmak ve ayrılmak / Vereinigung und Trennung”
kavışmakları adrılmakları tümen öñi bolur (BT 25: 0520) [2 kez]

keçmek tegmek “geçme ve ulaşma / Übersetzen und Hinübergelangen”
nirvanlıg intın kızıgka keçmekleri tegmekleri için ugrayu (BT 25: 0636) [1 kez]

kemi köprüg “gemi ve köprü / Schiff und Brücke”
yoriguluk barguluk kemi köprüg boltaçılar için (BT 25: 1289) [1 kez]

kênet- boşun- “(ömrü) uzatmak ve serbest olmak, kurtulmak / (das Leben) verlängern und sich befreien”
netegin kentü özüm kênetgeli boşungalı ugay biz (BT 25: 2896-2897) [1 kez]

kênjürü aç a yada “ayrıntılı, bütünüyle, açarak, yayarak / ausführlich”

kşanti kılguluk nom bitigig kênjürü aç a yada okatgu üçün

(BT 25: 2059-2060) [3 kez]

kêrtgün- tegin- “inanmak ve kabul etmek / an (etwas) glauben und es hinnehmen”

asıg tuso kılı yarlıkamışların yme ök kêrtgünmedin teginmedin

(BT 25: 0308) [1 kez]

kêrtgün- umun- “inanmak ve güvenmek / glauben und vertrauen”

bir uçlug köjülin kêrtgünüp umunup (BT 25: 0338-0339) [1 kez]

kêter- tarkar- “gidermek, uzaklaştırmak / beseitigen”

köjülümüzni kêterü tarkaru öçürü amırtguru yarlıkazunlar (BT 25: 1646) [1 kez]

kıl- belgürt- “yaratmak, üretmek ve oluşturmak / schaffen und hervorbringen”

yıl sanı üze kılmuş belgürtmiş (BT 25: 2140) [1 kez]

kılınç çarıt “iş, fiil, icraat, davranış / Taten und Wandel”

bo alku tunlıglarınuy kılınçları çarıtları yintem bir teg ermez üçün

(BT 25: 0515) [1 kez]

kırı luvlan “anlamsız / sinnlos”

yalış kentü özi ök kuruluş kırı luvlan erür ermez (BT 25: 0741) [1 kez]

kısır- kıska kıl- “kısaltmak / verkürzen”

yaşaguluk yaşın kısırup kıska kılıp (BT 25:0394-0395) [1 kez]

ki lug tégme at bitig “başlık listesi, isimler listesi, kitap listesi, dini kitaplar listesi /

Titelverzeichnis, Kanonkatalog und (Werk-)Titelverzeichnis”

tolp taitsoki ulug agılık nomnuş ki lug tégme at bitiglerin tutdurup

(BT 25: 0130) [1 kez]

korlug kunçlug “zarar, hasar / Schäden”

üküş telim kişilerig korlug kunçlug kılıp (BT 25: 0069) [1 kez]

köjülçe tapça “arzuyla ve istekle / nach Wunsch”

savlarım barça köjülçe tapça ênç esen ermişimizke (...) birök tavranmasar katıgılanmasar

biz (BT 25: 0647) [10 kez]

kör- eşid- “görmek duymak / sehen und hören”

*alp uguluk körmegülük eşidmegülük ülgüsüz üküş emgek tüşlüg tıtaglarıg
kılüm erser* (BT 25: 1077) [1 kez]

kör- sakın- “bakıp düşünmek, dikkatlice incelemek / betrachten und erwagen”

muntag körü sakınu tükettükde birök olar emgek teginmiş (BT 25: 1188) [1 kez]

kudıki asrakı “alçak, düşük / Niedrig”

kudıki asrakı yavız yavlaqlarka umug inag bolup (BT 25: 0398-0399) [3 kez]

kurug asıgsız “faydasız, boş, nafil / nutzlos”

bo közüdür üdte yene tugguluk kurug asıgsız kemişü ıdıp (BT 25: 0651) [1 kez]

kut kol- küsüş örit- “şans dilemek, istekte bulunmak / Heil erflehen und den (Gelübde)
wunsch wünschen”

kut kolu küsüş öritü teginürmen (BT 25: 0237) [1 kez]

kut kolunmak küsüş küsemek “şans dileme, istekte bulunma / Heil erflehen und den (Gelübde)
wunsch wünschen”

kayu kut kolunmak küsüş küsemekim bodisatavlar (...) (BT 25: 1132) [1 kez]

küse- kut kolun- “istemek, kurtuluş için yalvarmak / wünschen, Heil erflehen”

küseyü kut kolunu teginürmen (BT 25: 1233) [1 kez]

küsüş köñül “istek, gönül, arzu / Wunsch”

bo {köñülümdeki} küsüşüm köñülümtegiçe bolup (BT 25: 3699) [2 kez]

mürki biligsiz “aptal ve cahil / dumm und unwissend”

ıkirçgü seziklig kişiler mürki biligsiz üze ataguluk bolurlar (BT 25: 0535) [1 kez]

narakapalaké rakşaz “cehennem bekçisi, kötü yaratık, insan yiyen şeytani varlık / Höllenwächter
und rākşasa”

narakapalaké rakşazlarını boşumadın kénürü ımdadın turmuşları közüdür
(BT 25: 2934-2935) [1 kez]

oonguluksuz yaşguluksuz “gizlenemeyen, saklanamayan / sich nicht verbergen und können”

oonguluksuz yaşguluksuzka tegip (BT 25: 0053) [1 kez]

öçür- amırtgur- “söndürmek, yatıştırmak / auslöschen und beruhigen”

köñülümizni këterü tarkaru öçürü amırtguru yarlıkazunlar (BT 25: 1646) [1 kez]

öl- ert- “ölüp gitmek / sterben”

olar ölmış ertmiş künte ötrü yene sezik köñül öritip (BT 25: 0604) [1 kez]

ölütçi yititçi²¹ “katil / Mörder”

ölütçi yititçi kişiler kışga yaşlıg bolgu erip (BT 25: 0528) [1 kez]

öñre erterek “önceden, eskiden / früher”

öñre erterek ök ölgüm eryük (BT 25: 0669) [1 kez]

ördek kaz “yaban ördeği ve yaban kazı / Wildente und Wildgänse”

barça ördekler kazlar belgürtip (BT 25: 1451) [1 kez]

örit- turgur- “oluşturmak, meydana getirmek / hervorbringen”

kamag edgülerig öritip turgurup (BT 25: 3418) [1 kez]

övkelig keklig “öfkeli / zornig”

övkelig keklig köñülü turup (BT 25: 0293-0294) [1 kez]

rasayan tatıg “ıksir / Rasāyana-Elixier”

nomlug rasayan tatıgıg bolup (BT 25: 2713) [2 kez]

saç- yad- “saçmak, yaymak / verbreiten, ausbreiten”

alku tınlıglarka këñürü saçğalı yadğalı şastr nomlarıg ötgürmiş (BT 25: 0132) [1 kez]

saçok yañlok “dağınık, dikkatsiz / Zerstreut”

birök kim kayu kişiler saçok yañlok köñülin erser (BT 25: 0826) [1 kez]

samantabadre puiken “Buda'nın sağ kolu, temel kanunların efendisi / Samantabhadra”

samantabadre puiken bodisatav teg nom üçün etözlerin köyürdeçi bolzunlar (BT 25: 1317) [2 kez]

seçilmiş ünmiş “seçilmiş ve yükselmiş / auszeichnet und hervorragt”

beki katıgı üze seçilmiş ünmiş (BT 25: 3175) [1 kez]

21 BT 25 (Wilkens, 2007:86) ve OTWF' de (Erdal, 1991:115) *yētitiçi* olarak okunan kelime *yititçi* olarak değiştirilmiştir.

sevmek amranmak “hoşlanma, sevme / Liebes-, mit Liebe”

sevmek amranmıklık (...) (BT 25: 1832) [1 kez]

sézik sakıg “şüphe, kaygı, endişe / Zweifel”

ikinti sézikig sakıgıg tarkarmıklık bölök alku tınlıglar ikircüğü séziktin öñi üdrülmeyük
(BT 25: 0505) [1 kez]

sézik sakınç “şüphe ve düşünce / Zweifel und Grübeleı”

sézikig sakınçıg yokaddurmasar biz neteg bolgay (BT 25: 0339) [1 kez]

sézik yañılmak “şüphe ve hata / Zweifel und Irrtum”

ol sézikleri yañılmakları ugrınta üç yavlak yolta tüşerler (BT 25: 0617-0618) [1 kez]

sézin- ıçan- “sakinmek ve dikkat etmek / sich hüten und in acht nehmen”

çın kértü sézingülık ıçanguluk bolgaylar (BT 25: 0334) [1 kez]

sık- emget- “sıkma, eziyet etmek / quälen und peinigen”

öz etözlerin sıkıgu emgetgü negü erki tęp sözlep (BT 25: 0596) [2 kez]

sız- öç- “erimek ve sönme, eriyip kaybolmak / schmelzen und verlöschen”

alku ayıg kılınçlıg tıdıgları barça sızıp öçüp (BT 25: 2311-2312) [1 kez]

sök-²² tuta- “sövmek, yermek, hakaret etmek / verfluchen und verächtlich machen”

terkin tavrati olarnı söküp tutap (BT 25: 0772) [1 kez]

stup virhar “tapınak, manastır; Buda’ya ait eşyaların saklandığı ibadet yeri / Stüpa und Kloster”

stupka virharka kirip (BT 25: 0826-0827) [1 kez]

su süt “su ve süt / Wasser und Milch”

alkugun barça suvlu sütlü teg tüz baz bolup (BT 25: 1602) [2 kez]

sukançıg edgü “harika ve güzel / wunderbar und gut”

kamag teyrilerniñ sukançıg edgü ton kedimleriniñ bürtüglernin uzatı bürtelim
(BT 25: 3764) [1 kez]

22 BT 25’te (Wilkens, 2007:102) *sög-* olarak yer alan kelime OTWF’de olduğu gibi (Erdal, 1991:270) *sök-* olarak değiştirilmiştir.

sukançig körkle “sevgili, sevimli, güzel; Buda'nın isimlerinden biri / Liebliche, (Sulocana = Buddhaname)”

yükünürbiz sukançig körkle közlüg atlıg teñri burhan kutıña (BT 25: 1986) [1 kez]

suvi- sika- “yıkayıp sıvazlamak / (jemanden) baden und massieren”

etözlerin tüze suvip sika (BT 25: 1191) [1 kez]

şesmek yörmek “çözüm, çare / Lösung, Auflösung”

üz boz öç kek köñülüğ şesmek yörmek kétermek tarkarmak idok nomnuñ tözin ukatdaçı beşinç ülüş nom tükedi (BT 25: 1526) [1 kez]

taitsoki ulug agılık nom “kitap, büyük hazine, Budizm külliyatını oluşturan üç tür kitap / Das Buch, Großes Schatzhaus, scil. das Tripiṭaka; scil. der buddhistische Kanon”
tolp taitsoki ulug agılık nomlarda evdip alıp bütürmiş (BT 25: 2035) [6 kez]

talula- altur- “seçmek / auswählen und (Schriften) heranziehen lassen”

kşanti kılğuluk nom bitiglerig talulap alturup (BT 25: 0134) [1 kez]

tarı- ek- “ekmek, dikmek, tohum ekmek / säen”

öñre kılmuş kalınçnuñ tarımış ekmiş tavarnıñ tüşin utlısın bilmedin (BT 25: 0537) [1 kez]

tart- ozgur- “çekmek, kurtarmak / herausziehen und retten”

olarını emgeklerintin tartıp ozgurup (BT 25: 0414) [5 kez]

tartil- oz- “dışarı çıkarılmak ve kurtulmak / sich herausziehen und befreien”

üç yavlak yollartın özin tartılğalı ozğalı (BT 25: 3454) [1 kez]

taviş tuvuş “gürültü / zischendes, Geräusch”

taştırtın bir taviş tuvuş ün eşidilti (BT 25: 0047) [1 kez]

tayan- tüş- “dayanmak, destek almak / sich stützen”

kayuka erser tayangusın tüşğüsün arıtı bilinmez ukunmaz (BT 25: 2925) [1 kez]

tegin- bışrun- “kabul etmek, hissetmek, farkına varmak / empfinden, (etwas geistig) kultivieren, meditativ betrachten”

on törlüg tegingülük bışrunğuluk dyanlarığ (BT 25: 1335) [1 kez]

tek ançak “tek, ancak, sadece, yalnızca / nur, lediglich”

tek ançak bir kışanda bir kezde bir koluda bir muhrutta bir künte bir ayta (...)

(BT 25: 0819) [1 kez]

teñri arji “tanrı ve ermiş / Gott und Seher”

kim kamag tıñlıglarınıñ küsüşleri sakınçları köñülleri éyin büztün kanzun ançulayu

teñrilerde arjılarda (BT 25: 0491) [1 kez]

teñsiz tüzsüz “benzersiz, eşsiz / ungleich”

teñsiz tüzsüz kılık eriğ üze men meniñlig köñülig turgurup (BT 25: 1055) [1 kez]

tepremek kamşamak “hareket etme, sallanma, yerinden oynama / Bewegung”

*bêş törlüğ buyanlar üze tüzüglüğ ögrünçülüğün yorımak barmak **tepremek kamşamak***
evrilmek tegzinmekte (...) (BT 25: 0646) [1 kez]

ters azag nomlug tirté “sapkın, zındık / die Häretiker, die tırthikas”

*bek katıg köñüllerin alku şimnularka **ters azag nomlug tirtélarka** buzgalı artatgalı*

(BT 25: 2824-2825) [2 kez]

ters nomlug tirté “sapkın, zındık / die Häretiker, die tırthikas”

*alku **ters nomlug tirtélarıg** adak asra kılıp* (BT 25: 1284-1285) [1 kez]

tıdıglıg adalıg “engelli, engellenmiş / Behinderungen”

*alku **tıdıglıg adalıg** savlarıg turgurup* (BT 25: 0735) [1 kez]

tıdıglıg köşiklig “engelli, örtülü, gizli, kapalı / hinderlich und verhüllend, mit Hemmnissen und Verhüllungen”

*kayu neçe **tıdıglıg köşiklig** ülgüsüz üküş ayıg kılınçlarım bar ermiş erser*

(BT 25: 0859) [1 kez]

tıdı- köşitil- “engellenmek, mâni olunmak / behindert werden”

*anın nomta üküş **tıdıurlar köşitilürler*** (BT 25: 0507) [1 kez]

tıdı- üzüil- “engellenmek, tutulmak / behindert und abgehalten”

*ötrü kılınçlıg tıdıg tutug üze **tıdılp üzüilüp*** (BT 25: 0333) [1 kez]

tın- seril- “dinlenmek, istirahat etmek, nefeslenmek / sich ausruhen”

*edgü nomta bışrunu öğretiniü ikileyü takı ançakıya erser yme **tınalım serilelim** tęp*
témézünler (BT 25: 0659) [1 kez]

tilin- tegzin- “dönüp dolaşmak / sich drehen”

*burhannıñ yarlıgına karışmak üze anın üç yavlak yolta **tilinip tegzinip***

(BT 25: 0680) [1 kez]

titilmez tegşilmez “vazgeçilmez ve değışmez / unaufgebbar und unveränderlich”

***titilmez tegşilmez** ürlüklüñ tégüçi adın savlar köligeli yañkulu teg* (BT 25: 2877) [1 kez]

tokı- tonla- kına- “dövmek, kamçılmak ve cezalandırmak / schlagen, peitschen und bestrafen”

*yene adınlarınñ etözün **tokıp tonlap kınap*** (BT 25: 1047) [1 kez]

tözün yavaş “asil ve uysal / edle und sanfte”

***tözün yavaş** edgü savlar (...)* (BT 25: 0236) [1 kez]

tugmahlıg ölmeklig “doğum ve ölüm; doğum ölüm döngüsü, dünya / zum Geborenwerden und Sterben gehörig (Skt. saṃsāra)”

***tugmahlıg ölmeklig** taloyka kirdimiz erser* (BT 25:1073) [2 kez]

tumlug buzlug “soğuk ve buzlu / kalte und eisige”

***tumlug buzlug** üdlerde inçip karzta ulatı yoğun tonlarıg kedtükte* (BT 25: 0568) [1 kez]

tusola- kergekle- “yararlı ve gerekli olmak / nützlich und notwendig sein”

*(...) yértinçüde belgürmişin ök **tusolayu kergekleyü** ermez* (BT 25: 1158) [1 kez]

tut- boşgur- “tutup kavramak ve öğretmek / halten und lehren”

*bo nom erdinig **tutar boşgurur** okıyur sözleyür erken* (BT 25: 0546-0547) [1 kez]

tutmak içgermek “tutup kendine çekmek, içine almak / Umfassen und Anziehziehen”

*edgü ögli yarlıkançuçı köñül üze **tutmak içgermeklerin** teginip*

(BT 25: 1675) [1 kez]

tuyuntur- oduntur- “hissettirip uyandırmak, hissettirip aydınlatmak / erleuchten und wachrüttein, zur Erleuchtung bringen”

*alku kamağ tınlıglarıg alkunu barça **tuyunturu odunturu** yarlıkazunlar*

(BT 25: 0487) [1 kez]

tülüklüg küçlüg küsünlüg “güçlü, kuvvetli / Macht und Kraft”

*yükünürbiz ulug **tülüklüg küçlüg küsünlüg** atlıg bodisatav kutıña* (BT 25: 3545) [1 kez]

türklüg küçlüg “kuvvetli ve güçlü / Mächtiger und Kräftiger”

yükünürbiz türklüg küçlüg teñri burhan kutıña (BT 25: 3073) [1 kez]

umug urunçak “umut ve teminat / Hoffnung und Pfand”

alku kamag bodisatavlarka mahasatavlarka umug urunçak tutuzu teginürbiz
(BT 25: 4162) [1 kez]

umunmak kértgünmeklig “güven ve inanç / zum Hoffen und Glauben gehörig, des Hoffens und Glaubens”

umunmak kértgünmeklig nom kapıgıña uçuz oñay kiregeli bulgay
(BT 25: 0330-0331) [2 kez]

unut- ırat- “unutmak ve uzaklaştırmak / vergessen”

bo küsüşüg sakınçig unitu iratu yarlıkamazunlar (BT 25: 2223) [1 kez]

utlısız törösüz “nankör ve yaramaz, terbiyesiz / undankbar und unartig”

yene ög kañ ogulnuñ kızınıñ utlısız törösüz kılınıñ kördükte (BT 25: 0293) [1 kez]

utunçsuz yeğedinçsiz “yenilmez, mağlup edilmez / Unbesiegbarer”

yükünürbiz utunçsuz yeğedinçsiz atlıg teñri burhan kutıña (BT 25: 1913-1914) [1 kez]

uulsuz/ulsuz tüpsüz alkınçsız tüketinçsiz “dipsiz, sonsuz, tükenmez / maßlos und unendlich”

uulsuz tüpsüz alkınçsız tüketinçsiz üstün kök kalık yüüzinteki (...) (BT 25: 0260) [3 kez]

uzatı meñün “her zaman, daima, sonsuz / stets, auf ewig”

burhan erdini kutıña uzatı meñün turdaçı alku kamag nomlarda arıg süzök tözi üze
(BT 25: 0461) [1 kez]

ürtüg köşik “örtü, perde / Bedeckung und Verhüllüng”

yükünürbiz ürtügüg köşiküg kemişmiş atlıg bodisatav kutıña (BT 25: 2537-2538) [1 kez]

ütleş- erigleş- “öğütleşmek, birbirlerine karşılıklı öğüt vermek, birbirlerini karşılıklı uyarmak / sich gegenseitig ermahnen, sich gegenseitig beraten”

ulug kuvrag bökünki kün üze yintem ütleşü erigleşü (BT 25: 0657) [1 kez]

yañlok tetrülmek “yanlış, hatalı düşünce / irrige Fehleinschätzung”

yañlok tetrülmekig öritürler (BT 25: 0556-0557) [1 kez]

yalıuz birkiye “yalnız, biricik, tek / einzige(-r, -s)”

alku kamağ tınlıglarığ inçe kaltı yalıuz birkiye sever amrak oğulça sakınıp
(BT 25: 0276) [2 kez]

yalvar- küse- “yalvarmak, istemek / flehen und wünschen”

çın kértü köñülin yalvaru küseyü kşanti ötünü teginürmen (BT 25: 1640) [1 kez]

yañıl- sèzin- “yanılmak ve şüphelenmek / fehlgehen und zweifeln”

ok tilep istep yañlok sakını muntag yañılurlar sèzinürler (BT 25: 0614) [1 kez]

yañılmak sèzik “yanılma ve şüphe / Irrtum und Zweifel”

edgü öglilerke tuşsarlar ol yañılmakları sèzikleri kètar tarıkar (BT 25: 0615) [1 kez]

yaratdur- kultur- “yarattırmak, kıldırmak, oluşturtmak / zurechtmassen lassen und machen lassen”

yaratdurmış kulturmış erür (BT 25: 0030) [1 kez]

yarumak yaşumak “parlama, aydınlanma / Leuchten und Glänzen”

etözüm artokrak birkiye yarumak yaşumak üze (...) tüzü tükellig bolup
(BT 25: 3880-3881) [1 kez]

yatgak turgak “bekçi, korucu / nachtwächter und am tage diensttuende aufseher”

üküş telim yatgak turgak erenler üze koduru odug sak erip (BT 25: 0056) [1 kez]

yavız kıj “kötü ve kıskanç / böse und scheel”

tülsiz tulvısın yavız kıj köz üze körüp (BT 25: 0772) [1 kez]

yaşlg üdlüg “yaşlı / der Lebensdauer und der Zeit”

yaşlg üdlüg luu hanları (BT 25: 1764) [1 kez]

yazoksuz²³ bitadı “günahsız, suçsuz, asılsız / unschuldig und grundlos”

kamağ adın bek bukağulukta yazoksuz bitadı solalmış beklelmış (BT 25: 3121) [1 kez]

yèg küçlüg “mükemmel ve güçlü / vorzüglich und kräftig”

öz etözümniñ yègiñe küçlügiñe tayanıp (BT 25: 0773) [1 kez]

23 Orijinal okuma *yoksuz*. (Wilkens, 2007:242, 560. dipnot)

yég üstünki edgülüg “çok iyi ve sağlıklı / allerbeste(-r, -s) und heilsame(-r, -s)”
yég üstünki edgülüg tatıglarınıñ tatıgların turkaru tatayın (BT 25: 3720) [1 kez]

yég tözün “en iyi, üstün ve kutsal / besten und edlen”
yég tözün yolka tegmiş (BT 25: 3182) [1 kez]

yènik yumşak “hafif ve yumuşak / leicht und weich”
üdde aş aşanmışın yènik yumşak tonlarığ kèterip (BT 25: 0594) [1 kez]

yıglaş- sıgtaş- “ağlaşmak / gemeinsam wehklagen”
kakadaş edgü ögliler tegirmileyü kurşayu yıglaştukda sıgtaştukda ol öldeçi kişi ürküp korkup (BT 25: 2922-2923) [1 kez]

yık yarma “sütun ve mağara / Spalte und Höhle”
yme ök yok antag yık yarma tolp etözümün sırguğuça (BT 25: 0073-0074) [1 kez]

yilik kan “ılık ve kan / Mark und Blut”
tnlıg uğuşınıñ yilikiniñ kanınıñ tatıgın tatmayın (BT 25: 3704) [1 kez]

yip ışığ “ip ve halat / Faden und Schnur”
yip ışığ tartar teg agrıg sızlag yoriyur (BT 25: 0566) [1 kez]

yogun èrig²⁴ “kalın, iri, kaba / grob”
ulatu yogun èrig savlar üze ère ayıglayu (BT 25: 0308) [1 kez]

yori- bar- “yürümek, varmak / gehen, wandeln”
tugmak ölmek sansarlıg taloy ügüzüg keçteçilerke yoriguluk barguluk kèmi köprüg boltaçılar üçün (BT 25: 1288-1289) [1 kez]

yori- tepre- “yürümek, hareket etmek / wandeln und (sich) bewegen”
prètlar yoriş teprep (BT 25: 3571)

yumkı barça “toplucu, bütün, hepsi / insgesamt”
ol kamag tnlıglar yumkı barça ozup kutrulup (BT 25: 0500) [1 kez]

yüküntür- ejitdür- “secde ettirmek / zur Verbeugung veranlassen”
üç erdinilerke yüküntürelim ejitdürelim (BT 25: 3966-3967) [1 kez]

24 bk. yukarıdaki 8. dipnot.

yülüg utru “karşı / gegenüber”

hanka yülüg utru turdı (BT 25: 0051-0052) [1 kez]

yüüz yüzegü “yüz ve dış organlar / Glieder”

yüüz yüzegülerinte barça oot ok tugup (BT 25: 0760) [2 kez]

3. Sonuç

Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından itibaren görülen ve özellikle Eski Uygurca metinlerde sıkça kullanılan ikilemeler yukarıda anılan çalışmalarda ele alınmakla birlikte, *Kşanti Kılguluk Nom Bitig* metni üzerine yapılmış son çalışma olan BT 25'te tespit edilen 189 ikilemeye daha önceki yayınlarda yer verilmemiştir. Çalışmada bu ikilemelerin listesi oluşturularak Türkçe ve Almanca karşılıkları ile ikilemenin geçtiği bağlama yer verilmiş, metindeki kullanım sıklığı belirtilmiştir. Giriş bölümünde ikilemeler hakkında yapılan ilk çalışmalardan kısaca bahsedildikten sonra *Kşanti Kılguluk Nom Bitig* üzerine yazılan çalışmalar hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Tespit edilen 189 ikilemeden 72 ikileme fiilden, 117 ikileme ise isimden oluşmaktadır. İkilemelerden 8 ikileme 3 unsurdan oluşmaktadır. Bu ikilemeler; *alkugun barça kalısız, buş-sıkıl- tañıl-, ezüg çınsız yarpısız, kal teltök esrök, kênjürü aça yada, tokı- tonla- kına-, tülükliüg küçlüg küsünlüg* ve *yég üstünki edgüliüg'* dür. 2'den fazla kelimenin görüldüğü fakat aslında 2 unsurdan oluşan *ayıg kılınç / buyan, etöz isig / öz, kısır- / kısğa kıl-, küse- / kut kolun-, ters nomlug / tirtè , edgü ögli / ayıg ögli, kal teltök bol- / yañıl-, kut kolunmak / küsüş küsemek, kut kol- / küsüş örit-, taitsoki / ulug ağıhk nom, ters azag nomlug / tirtè ve ki lug tégme / at bitig* ikilemeleri bu tür bir sınıflandırmaya alınmamıştır. İkilemelerden *uulsuz/ulsuz tüpsüz alkanşız tüketinçsiz* ise benzer anlamda olan iki ikilemenin sıralanmasıyla oluşan sıralı ikilemedir. Bu ikilemelerden *katıg çike* ikilemesinde *çike* kelimesi ilk kez bu metinde yer almaktadır. Metinde tespit edilen ikilemeler eğer tamamlama ise listeye alınmamış giriş bölümünde belirtilmiştir. İkilemeyi andıran yapılardan bazı örnekler verilmiş, farklı ulaç eki alan ikileme benzeri yapılar da giriş bölümünde aktarılmıştır. Bu çalışma ile şimdiye kadar yukarıda adı geçen eserlerde tespit edilemeyen ikilemeler bir arada verilerek Eski Uygurca söz varlığına katkı hedeflenmiştir. Ayrıca Eski Uygurca metinlerin anlaşılabilirliği ve metin tamiri açısından önemli olan ikilemeler, bu alanda çalışanların bilgisine sunulmuştur.

Kısaltmalar

BT 25	: Wilkens 2007
DTS	: Nadelyayev (vd.) 1969
ED	: Clauson 1972
OTWF	: Erdal 1991
Skt.	: Sanskritçe
TDKAlmT	: Önen ve Şanbey 1993
UW	: Röhrborn 1977-1998
UW NB I.1	: Röhrborn 2010
UW NB II.1	: Röhrborn 2015
UW NB II. 2	: Röhrborn 2017

Kaynaklar

- Ayazlı, Özlem. *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016.
- Aydemir, Hakan. *Untersuchung zum Wortschatz der alttürkischen Xuanzang-Biographie (mit besonderer Berücksichtigung von Buch IX)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Universität Göttingen, 2013.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Çağatay, Saadet. “Uygurca’da Hendiadyoinler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi* 1/ 1940-1941 (1944): 97-144. (*Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara, 1978, 29-66’da tekrar yayımlanmıştır.)
- Elmalı, Murat. *Daşakarmapathāvadānamālā, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin Tıpkıbası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991.
- Foy, Karl. “Studien zur Osmanischen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge “ana baba”, *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* içinde, II. Cilt, 2. bölüm, 105-136, Berlin, 1899.
- Hatiboğlu, Vecihe. *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev ve A. M. Şerbak. *Drevnyurkskiy slovar*’. Leningrad, 1969.
- Ölmez, Mehmet. *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)*. Ankara: TDAD 1, 1991.
- Ölmez, Mehmet. “Eski Uygurca *odug sak* İkilemesi Üzerine”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 8 (1998): 35-47.
- Ölmez, Mehmet. “Eski Uygurca İkilemeler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 65/ 2 (2017): 243-311.
- Ölmez, Mehmet. “ON OLD UYGUR Sıkıg ~ Sıkış AND Tañıg ~ Tañış”, Z. Guläcsi (ed.) *Language, Society, and Religion in the World of the Turks Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five* içinde, 89-98. Turnhout: Brepols Publishers, 2018.
- Önen, Yaşar ve Cemil Ziya Şanbey. *Almanca - Türkçe Sözlük (Cilt I-II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993.
- Pott, A. F., *Doppelung (Reduplikation, Geminatio) als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache: beleuchtet aus Sprachen aller Welttheile*. Lemgo Germany: Im Verlage der Meyer’schen Hofbuchhandlung, 1862.

- Röhrborn, Klaus. *Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar*. Berlin: Akademie Verlag, 1971.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. 1-6. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1977-1998.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – I. Verben. Band 1: ab- – äzüglä-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2010.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 1: a – asvık*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2015.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 2: ař – äžük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017.
- şen, Serkan. “Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler”. Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.
- Warnke, Ingrid. *Eine buddhistische Lehrschrift über das Bekennen der Sünden, Fragmente der uigurischen Version des Cibeı-daochang-chanfa*. Doktora tezi, Berlin, Bilimler Akademisi, 1978.
- Warnke, Ingrid. “Fragmente des 25. und 26. Kapitels des Kşanti qılğuluq nom bitig”, *Altorientalische Forschungen*, 10(1-2), (1983): 243-268.
- Wilkens, Jens. *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılğuluk Nom Bitig (Cilt I-II)*. Turnhout, Belgium: Brepols Publishers, 2007.